

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ЦЕНТР ІНДУСТРІАЛЬНИХ
ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ

ОМАРОВ ШАХІН АНВЕР ОГЛИ

УДК 332.14

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ СТАЛОГО
РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Спеціальність 08.00.05 – розвиток продуктивних сил
і регіональна економіка

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Харків – 2015

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано у Науково-дослідному центрі індустріальних проблем розвитку НАН України

Науковий консультант: доктор економічних наук, професор
Кизим Микола Олександрович,
Науково-дослідний центр індустріальних проблем
розвитку НАН України, директор

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Алексєєв Ігор Валентинович,
Національний університет «Львівська політехніка»
завідувач кафедри фінансів;

доктор економічних наук, професор
Благун Іван Семенович,
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника,
завідувач кафедри економічної кібернетики;

доктор економічних наук, професор
Булєєв Іван Петрович,
Інститут економіки промисловості НАН України,
заступник директора

Захист відбудеться «27» березня 2015 року о 10³⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради, шифр Д 64.251.01 у Науково-дослідному центрі індустріальних проблем розвитку НАН України за адресою: 61022, м. Харків, площа Свободи, 5, Держпром, 7-й під'їзд, 8 поверх.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України за адресою: 61022, м. Харків, площа Свободи, 5, Держпром, 7-й під'їзд, 8 поверх.

Автореферат розісланий «27» лютого 2015 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О.М. Красноносова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. В Україні, як у багатьох інших країнах світу, регіони мають різний соціально-економічний розвиток.

У відповідності до класифікації, яка запроваджена в Європейському Союзі (ЄС), в Україні нараховується 27 адміністративно-територіальних одиниць (регіонів) другого рівня (NUTS-2), які суттєво різняться за своїм соціально-економічним рівнем. Зокрема, за обсягом науково-дослідних робіт (НДР), що визначено у відсотках до валового регіонального продукту (ВРП) різниця складає 48,8 рази (від 0,05% у Хмельницькій до 2,44% у Харківській областях). За показником ВРП на одну особу – в 6,7 рази (від 1415 євро на особу в Чернівецькій області до 9486 євро на особу в м. Київ), за рівнем безробіття – в 1,8 рази (від 5,2% у м. Київ до 9,4% у Рівненській області).

Це зумовлено як географічним їх розташуванням, наявністю природних ресурсів, так і регіональною політикою, що проводиться в тій чи іншій країні світу.

Проблемою розвитку регіонів України та інших країн світу займалися такі вчені як: І. Алексєєв, І. Благун, Дж. Бортс, І. Булеєв, А. Вебер, Т. Клебанова, М. Кизим, М. Колосовський, В. Кристалер, В. Лаундхарт, А. Льош, А. Маршал, Ф. Пеку, О. Раєвнева та ін., але до сьогоднішнього дня в теоретичному плані вона не вирішена.

Теорії регіонального розвитку, які пропонуються вченими, не мають достатнього наукового обґрунтування і не забезпечують їх конкретного застосування на практиці при формуванні стратегій розвитку регіонів країн світу, включаючи Україну.

Аналіз практики формування стратегій розвитку регіонів в Україні свідчить, що методичне забезпечення цього процесу носить загальний характер, що не дозволяє якісно визначити цілі та пріоритети розвитку, спрогнозувати можливе майбутнє.

Наведене вище свідчить про необхідність подальшого вирішення проблеми формування стратегій розвитку регіонів країни, що і обумовило актуальність теми дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконувалась згідно з планами наукових досліджень Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку (НДЦ ІПР) НАН України. За темою «Моделі оцінки нерівномірності та циклічної динаміки соціально-економічного розвитку регіонів України та Росії (№ ДР 0110U004306) здобувачем здійснено аналіз диференціації соціально-економічного розвитку регіонів України. За темою «Формування потенціалу сталого соціально-економічного розвитку північно-східних областей України на основі модернізації їх адміністративно-територіального устрою» (№ ДР 0112U002379) здобувачем запропоновано методичний підхід до оцінки сталого розвитку регіонів України та здійснено моделювання сценаріїв сталого розвитку Харківської області. За темою «Формування потенціалу сталого розвитку регіонів України в контексті реалізації економічних реформ» (№ ДР 0113U003889) здобувачем здійснено діагностику проблем розвитку регіонів України і запропоновано шляхи їх

вирішення.

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційної роботи полягає в розробці та обґрунтуванні концепції формування стратегій сталого розвитку регіонів України.

Для досягнення поставленої мети в роботі було визначено такі завдання:

- виокремити протиріччя в соціально-економічному розвитку регіонів України та визначити проблеми регіонального розвитку провідних країн ЄС;
- проаналізувати державну підтримку розвитку регіонів в Україні та ЄС;
- узагальнити законодавче й методичне забезпечення та визначити проблеми практики розробки стратегій розвитку регіонів України;
- проаналізувати еволюцію розробки стратегій розвитку Харківської області;
- узагальнити теоретичні основи та наукову розробленість проблеми розвитку регіонів;
- визначити особливості законодавства та практичного досвіду щодо формування засад сталого розвитку в Україні й країнах світу;
- розробити концепцію формування стратегій сталого розвитку регіонів України;
- розробити методичний підхід до оцінки сталого розвитку регіонів;
- здійснити оцінку сталого розвитку регіонів України;
- продіагностувати проблеми сталого розвитку регіонів України і обґрунтувати пріоритетні напрямки їх вирішення;
- узагальнити сучасні підходи до моделювання розвитку регіонів та змодельовати сценарії сталого розвитку Харківської області;
- побудувати динамічну модель сталого розвитку Харківської області.

Об'єктом дослідження є процес сталого розвитку регіонів України.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні аспекти та методичні рекомендації з формування стратегій сталого розвитку регіонів України.

Методологія і методи дослідження. Методологічною основою дослідження в роботі є модель наукових революцій і парадигм Т. Куна. У процесі дослідження було використано такі загальні та часткові наукові методи: діалектики – для вивчення еволюції регіональної політики в Україні; контент-аналізу – для уточнення сутності поняття «сталий розвиток регіону»; логічного аналізу – для дослідження впливу факторів на розвиток регіонів України та країн – членів ЄС; індукції та дедукції для доведення гіпотез концепції формування стратегії сталого розвитку регіону; когнітивного підходу – для побудови проблемного поля сталого розвитку регіону; імітаційного моделювання – для вибору можливих сценаріїв реалізації стратегії сталого розвитку регіону; кореляційно-регресивного аналізу – для дослідження впливу зовнішніх та внутрішніх факторів на розвиток регіонів України та країн-членів ЄС.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розробці та обґрунтуванні теоретико-методологічних аспектів і методичних положень щодо вирішення науково-прикладної проблеми щодо розробки та обґрунтування концепції формування

стратегій сталого розвитку регіонів України. Найсуттєвішими теоретичними, методологічними і практичними результатами, які характеризують наукову новизну дослідження, є такі:

вперше:

- з позиції синтезу теорій сталого розвитку та безпеки, а також шкіль планування та стратегічного управління запропоновано авторську концепцію формування стратегій сталого розвитку регіонів України, яка ґрунтується на цілому ряді взаємопов'язаних положень, що були отримані у результаті доведення висунутих відповідних гіпотез;

- сформовано методологічне положення щодо оцінювання сталого розвитку регіонів країни, яке ґрунтується на гіпотезі дотримання балансу його складових компонент: економічної, соціальної й екологічної та збереженні їх елементів у межах безпечних порогових значень;

- методичні положення з виявлення та діагностики проблем сталого розвитку регіонів, які побудовані на гіпотезі про наявність безпечних порогових значень показників рівня розвитку і необхідності структуризації та ранжування наявних проблем;

- методичний підхід до оцінки якості формування стратегій сталого розвитку регіонів України, який здійснюється за допомогою розроблених кількісних критеріїв, що являють собою комплексний результат бальної оцінки якості змісту кожного розділу стратегії розвитку певного регіону;

удосконалено:

- класифікацію теорій регіонального розвитку, яка на відміну від існуючих, містить у підґрунті такі ознаки, як: зростання, розміщення, організація, структура, інноваційний розвиток, економічна спеціалізація та конкурентоспроможність, що дає змогу розробляти моделі регіонального розвитку різного рівня складності;

- сутність поняття «сталий розвиток регіону», яке, на відміну від існуючих, враховує вимоги до збалансованості розвитку його сфер шляхом утримання їх елементів у межах безпечних порогових значень, що дає змогу формування стратегій регіонального розвитку;

- аналітичну схему визначення факторів, які чинять вплив на рівень розвитку регіонів країни, що, на відміну від існуючих, включає масштабність регіону, активність залучення населення в економічну діяльність та прогресивність економіки й дає змогу обирати перспективні напрямки розвитку економіки регіону;

дістали подальшого розвитку:

- методичний підхід до побудови проблемного поля сталого розвитку регіонів країни, який, на відміну від існуючих, передбачає структурування виявлених проблем у когнітивну карту з наступним їх ранжуванням на кореневі, вузлові, результуючі та автономні, що дає змогу обґрунтування заходів щодо подолання проблемної ситуації;

- методичні положення з побудови дерева цілей сталого розвитку регіону, які, на відміну від існуючих, ґрунтуються на результатах структуризації та ранжування існуючих проблем і сформульованій загальній проблемній ситуації, що дають змогу створити підґрунтя для вибору стратегічних напрямів розвитку регіону, прийняття управлінських рішень та розробки дієвих цільових програм;
- модель сталого розвитку регіону, яка, на відміну від існуючої, базується на концепції системної динаміки, враховує всі вартісні показники у співставних цінах, що дає змогу узагальнювати результати моделювання складових регіонального розвитку та здійснювати їх порівняння;
- механізм вибору сценаріїв досягнення поставлених цілей і вирішення наявних проблем сталого розвитку регіону, який, на відміну від існуючих, ґрунтується на використанні імітаційного моделювання з урахуванням інвестиційних параметрів та галузевої спрямованості, що дає змогу передбачити результати виходячи з обсягів та спрямованості інвестиційного забезпечення.

Практичне значення одержаних результатів. Практична цінність результатів дисертаційної роботи полягає в тому, що вони можуть бути використані у якості науково-практичних рекомендацій у діяльності центральних та місцевих органів виконавчої влади при підготовці нормативно-правових документів, а також у роботі науково-дослідних установ та вищих учбових закладів для формування аналітичних матеріалів. Отримані в процесі дослідження теоретичні та науково-практичні результати впроваджено у діяльність Головного управління економіки Харківської обласної державної адміністрації (довідка № 10-23-4/458 від 14.08.2012) з метою застосування при розробці Стратегії сталого розвитку Харківської області до 2020 року. У діяльності Північно-Східного наукового центру НАН і МОН України при підготовці аналітичних матеріалів до державних органів управління використовується механізм моделювання сценаріїв сталого розвитку регіону (довідка № 08-12/46 від 09.02.12). Наукові і методологічні розробки щодо формування концепції сталого розвитку регіонів було використано у діяльності Інституту економіки промисловості НАН України (довідка № 127/670 від 28.11.2014).

Особистий внесок автора в результати дослідження. Дисертаційна робота є самостійно виконаною науковою працею, в якій викладено авторський підхід до вирішення проблеми, яка розглядається. Наукові положення, що винесені автором на захист, отримані ним самостійно. З наукових праць, які опубліковані у співавторстві, у дисертації використані лише ті здобутки, що є результатом особистої роботи здобувача. Особистий внесок здобувача у працях, які опубліковані у співавторстві, наведено в списку праць за темою дисертації.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні та практичні положення та результати дослідження доповідалися на міжнародних науково-практичних конференціях, зокрема: «Конкурентоспроможність та інновації: проблеми науки та практики» (м. Харків. 2010 р.); «Соціально-економічний розвиток України та

її регіонів: проблеми науки та практики» (м. Харків, 2011); «Конкурентоспроможність та інновації: проблеми науки та практики» (м. Харків, 2011); «Проблеми та перспективи економіки та управління» (м. Дніпропетровськ, 2014); «Інноваційна стратегія і тактика фінансово-економічного розвитку суб'єктів національного господарства» (м. Чернівці, 2014); «Соціально-економічні підсумки 2014 року: реалії та перспективи» (м. Львів, 2014); «Прогнозування соціально-економічного розвитку національної економіки» (м. Дніпропетровськ, 2014).

Публікації. Основні наукові результати проведених досліджень, теоретичні положення та практичні рекомендації опубліковано у 36 наукових працях, серед яких 1 індивідуальна та 6 колективних монографій, 22 статті у наукових фахових виданнях та у виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз, 7 тез доповідей на міжнародних науково-практичних конференціях. Загальний обсяг опублікованого матеріалу становить 39,5 ум.-др.арк., з яких особисто здобувачеві належить 24,1 ум.-др.арк.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел (246 найменувань) і додатків. Робота містить 97 таблиць та 108 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У першому розділі «**Аналіз соціально-економічного розвитку регіонів України та ЄС**» визначено протиріччя в соціально-економічному розвитку регіонів України, ідентифіковано проблеми регіонального розвитку провідних країн ЄС, досліджено напрямки державної підтримки розвитку регіонів ЄС.

За класифікацією ЄС в Україні нараховується 27 адміністративно-територіальних одиниць (регіонів) другого рівня (NUTS-2).

Згідно аналітичної схеми (рис. 1) було досліджено рівень диференціації регіонів України за показниками їх соціально-економічного розвитку та визначено вплив факторів на них.

Згідно дослідження регіони України за окремими показниками різняться наступним чином:

а) обсягом НДР в 48,8 рази (від 0,05% до ВРП в Хмельницькій області до 2,44% в Харківській області);

б) ВРП на одну особу в 6,7 рази (від 1415 євро на особу в Чернівецькій області до 9486 євро на особу в м. Київ);

в) чисельністю населення в 4,8 рази (від 908,5 тис. чол. у Чернівецькій області до 4343,9 тис. чол. у Донецькій області);

г) площею території в 4,1 рази (від 8,1 тис. кв. км у Чернівецькій області до 33,3 тис. кв. км в Одеській області);

д) рівнем безробіття в 1,8 рази (від 5,2% у м. Київ до 9,4% у Рівненській області).

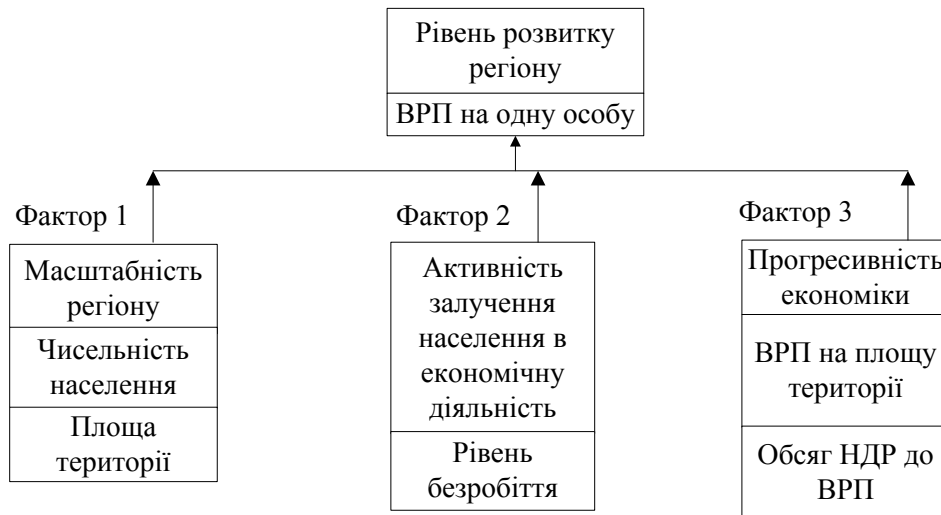

Рис. 1 Аналітична схема дослідження впливу факторів на рівень розвитку регіонів України

На диференціацію ВРП на одну особу в регіонах України найбільший вплив чинять прогресивність структури економіки (ВРП на площу території) – коефіцієнт кореляції – 0,7340, вид залежності – квадратична (коефіцієнт детермінації – 0,5833) і масштабність: чисельність населення – коефіцієнт кореляції – 0,6957, вид залежності – степенева (коефіцієнт детермінації – 0,5296) та площа території – коефіцієнт кореляції – 0,5650, вид залежності – експоненціальна (коефіцієнт детермінації – 0,3831).

Ще більш строката картина за показниками соціально-економічного розвитку регіонів другого рівня (NUTS-2) країн членів ЄС: а) за ВРП на одну особу від 1,61 рази в Швеції до 4,71 рази в Італії; б) за обсягом НДР від 3,76 рази в Італії до 12,63 рази у Франції.

Станом на початок 2014 р. до складу ЄС входило 28 європейських країн. Ретроспективний аналіз формування ЄС у 1957 – 2013 рр. представлений на рис. 2.

На диференціацію ВРП на одну особу в регіонах країн-членів ЄС найбільший вплив чинить прогресивність структури економіки (ВРП на площу території) – коефіцієнт кореляції – 0,5124, вид залежності – степенева (коефіцієнт детермінації – 0,3557) та обсяг НДР у % до ВВП – коефіцієнт кореляції – 0,8953, вид залежності – експоненціальна (коефіцієнт детермінації – 0,8722).

Аналіз свідчить, що в ЄС всебічна державна підтримка регіонального розвитку країн – членів здійснюється за напрямками: стимулювання соціально-економічного розвитку слабких і депресивних територій; подолання міжрегіональних диспропорцій; удосконалення механізму перерозподілу ресурсів між регіонами; зміцнення міжрегіонального економічного співробітництва.

Згідно дослідження координація регіональної політики в країнах – членах ЄС здійснюється за напрямками: довгострокове стратегічне бачення політики регіонального розвитку; налагодження ефективної системи розподілу ресурсів; поєднання спільного фінансування та партнерства; визначення правового поля, що

встановлює широкий спектр правил з розробки та впровадження стратегій регіонального розвитку та окремих проектів; наявність адекватного формального та неформального інституційного потенціалу для управління програмами регіонального розвитку; моніторинг та оцінка основних показників та цілей регіонального розвитку; прозорість реалізації програм та стратегій регіонального розвитку.

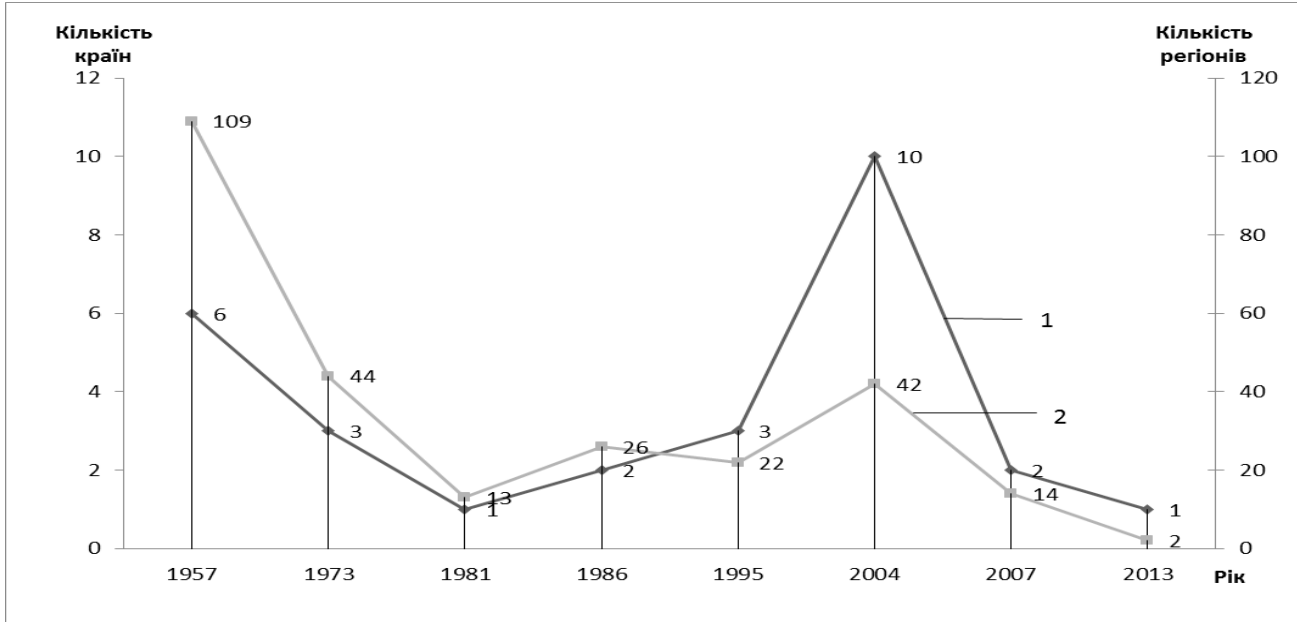

Рис.2. Динаміка формування ЄС за кількістю країн і їх регіонів у 1957 – 2013 рр.:
1 - кількість країн; 2 - кількість регіонів

Аналіз показав, що політика регіонального розвитку країн – членів ЄС реалізується у вигляді певних національних моделей, які ґрунтуються на загальних напрямках, що поширюються на всі країни. Разом з тим, вони мають і свої особливості.

У другому розділі **«Методичне забезпечення та практика формування стратегій розвитку регіонів України»** досліджено законодавче та методичне забезпечення розробки стратегій розвитку регіонів України, визначено проблеми практики розробки стратегій їх розвитку, запропоновано методичний підхід до оцінки якості розробки стратегій розвитку регіонів країни, досліджено еволюцію розробки стратегій розвитку Харківської області.

Проведене дослідження свідчить, що діюче в Україні законодавство з регіонального розвитку не в повній мірі враховує сучасні виклики. До сьогоднішнього дня в країні відсутня цілісна система державного прогнозування, стратегування та програмування як соціально-економічного розвитку України в цілому, так і її регіонів. В країні відсутня офіційно прийнята стратегія її соціально-економічного розвитку. У зв'язку з наведеним вище, регіони країни не мають офіційно затверджених пріоритетів свого соціально-економічного розвитку. Крім того, методичне забезпечення формування стратегій розвитку регіонів країни розроблено таким чином, що воно не забезпечує місцеві органи влади дієвим інструментом для вибору шляхів свого майбутнього, а, зважаючи на недостатній рівень компетенції спеціалістів, призводить

до розробки відповідних стратегічних документів, які, навіть, не відповідають вимогам діючого законодавства.

У роботі запропоновано методичний підхід до оцінки якості формування стратегій сталого розвитку регіонів України, який ґрунтується на інтегральному показнику, до складу якого входять наступні компоненти: описово-аналітична частина; бачення майбутнього та місія; науково-аналітичне забезпечення; характеристика конкурентних переваг і обмежень; стратегічні цілі та поетапний план дій; механізм реалізації. Оцінка практики розробки стратегій розвитку регіонів України за допомогою розробленого методичного підходу свідчить, що найбільш якісно вони були сформовані в Харківській, Дніпропетровській та Закарпатській областях, а найменш якісно – в АРК Крим, Рівненській і Сумській областях (табл. 1).

Таблиця 1

Інтегральна оцінка якості розробки стратегій розвитку регіонів України

Область	K_1^*	K_2	K_3	K_4	K_5	K_6	I_{cp}
АР Крим	2	0	0	1	1	0	4
Вінницька	2	1	0	2	2	5	12
Волинська	3	0	0	1	2	0	6
Дніпропетровська	3	2	1	3	4	2	15
Донецька	3	0	0	4	4	2	13
Житомирська	2	2	0	3	3	3	13
Закарпатська	2	2	0	3	4	4	15
Запорізька	2	2	0	2	3	3	12
Київська	2	2	1	3	3	2	13
Кіровоградська	2	2	0	1	2	3	10
Луганська	2	2	0	3	3	3	13
Львівська	2	2	1	3	3	2	13
Миколаївська	2	2	0	1	2	4	11
Одеська	2	2	0	3	2	2	11
Полтавська	4	0	1	3	3	1	12
Рівненська	2	0	0	1	2	1	6
Сумська	2	0	0	1	2	1	6
Тернопільська	3	1	0	3	2	3	12
Харківська	4	1	4	4	7	7	27
Херсонська	2	2	1	3	2	2	12
Хмельницька	2	0	0	2	2	1	7
Черкаська	2	0	1	2	1	2	8
Чернівецька	3	0	0	3	2	1	9
Чернігівська	2	0	0	3	1	1	7
Кількість	25	15	7	25	25	23	25
Кількість балів	59	27	10	59	65	60	280
Середній бал	1,18	1,04	1,57	1,42	1,22	1,29	1,29

*де K_1 - комплексна оцінка якості розробки розділу «Описово-аналітична частина»;

K_2 - комплексна оцінка якості розробки розділу «Бачення майбутнього та місія»;

K_3 - комплексна оцінка якості розробки розділу «Науково-аналітичне забезпечення»;

K_4 - комплексна оцінка якості розробки розділу «Характеристика конкурентних переваг і обмежень»;

K_5 - комплексна оцінка якості розробки розділу «Стратегічні цілі та поетапний план дій»;

K_6 - комплексна оцінка якості розробки розділу «Механізм реалізації»;

I_{cp} – інтегральна оцінка якості розробки стратегії розвитку регіонів України.

Найбільш неякісно розробили стратегії свого розвитку регіони України за розділами: «Описово-аналітична частина» – 1,18 бали (25 областей), «Бачення майбутнього і місія» – 1,04 бали (13 областей), (рис. 3).

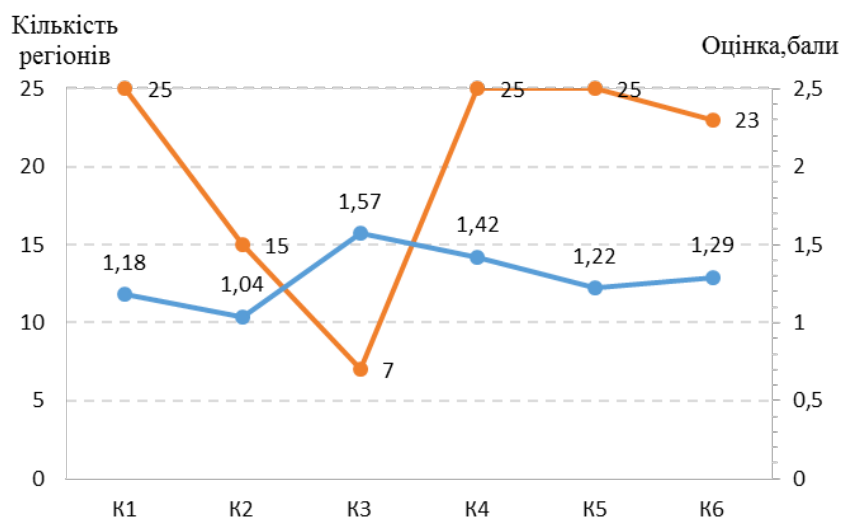

Рис. 3 Діаграма розподілу розділів стратегій розвитку регіонів України за якістю розробки

У той же час найбільш якісно розроблені такі розділи стратегій розвитку регіонів країни як: «Науково-аналітичне забезпечення» – 1,57 бали (7 областей) і «Характеристика переваг і обмежень» – 1,42 бали (25 областей).

Найбільш не якісно розробили розділи стратегії свого розвитку регіони України за характеристиками:

«Місія» (48% областей від їх загальної кількості), «Поетапний план дій» (24%), «Фінансування» (92%) – по 1,0 балу,

«Прогнози» (68%) – 1,06 бали,

«Бачення майбутнього» (56%) – 1,07 бали (рис. 4).

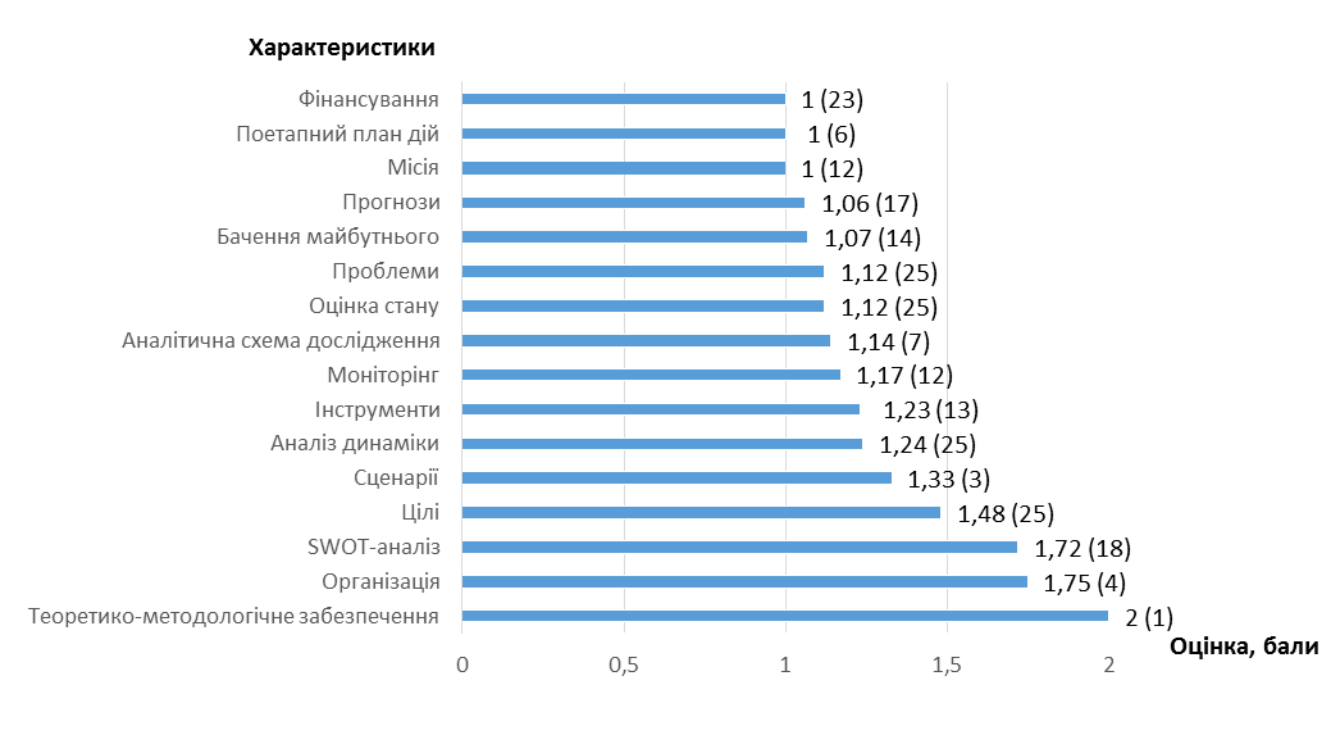

Рис. 4. Діаграма розподілу характеристик розділів стратегій розвитку регіонів України за якістю розробки

У цей же час найбільш якісно розроблені такі характеристики розділів як: «Теоретико-методологічне забезпечення» (4%) – 2,0 бали, «Організація» (3%) – 1,75 бали та «SWOT-аналіз» (2%) – 1,72 бали.

Таким чином оцінка якості розробки стратегій розвитку регіонів України свідчить, що в одних з них вони розроблені більш якісно, у інших менш. Крім того, у одних регіонах стратегії за своїм змістом і якістю розробки більш відповідають вимогам діючого законодавства в інших менш.

Аналіз еволюції розробки стратегій розвитку одного із регіонів України (Харківської області) свідчить про те, що з часом рівень розробки цих документів підвищується. Але навіть найкращі з розроблених стратегій регіонального розвитку, до яких відноситься і Харківська область, не в повній мірі відповідають вимогам сучасності, особливо з урахуванням того, що Україна продовжує інтегруватися в європейський простір. Так, в стратегії сталого розвитку Харківської області до 2020 року не зовсім чітко сформульована місія регіону, не систематизовано розроблений план дій по реалізації стратегії, а також не в повній мірі визначені суми фінансування передбачених програм і проектів.

У третьому розділі «**Теоретичні аспекти побудови стратегії сталого розвитку регіонів України**» розглянуто теоретичні основи та наукова розробленість проблеми розвитку регіонів, проаналізовано використання концепції сталого розвитку в законодавстві на практиці України й країн світу, запропоновано концепцію формування стратегії сталого розвитку регіонів України.

Проведене у роботі дослідження свідчить, що теорії регіонального розвитку, які пропонуються вченими, не мають достатнього наукового обґрунтування і не забезпечують їх конкретного застосування на практиці при формуванні стратегій розвитку регіонів країн світу, включаючи Україну.

Більшість країн світу здійснюють активні заходи з впровадження концепції сталого розвитку в практику державного управління, як то: розробляють і затверджують законодавчі акти, реалізують стратегії, програми та проекти зі сталого розвитку.

В Україні законодавство зі сталого розвитку не знайшло суттєвого впровадження в законодавчі акти різного рівня і призначення. Це можна спостерігати і в практиці стратегічного планування розвитку регіонів України.

У роботі запропоновано структурно-логічну модель прийняття управлінського рішення з обґрунтування стратегій сталого розвитку регіону (рис. 5).

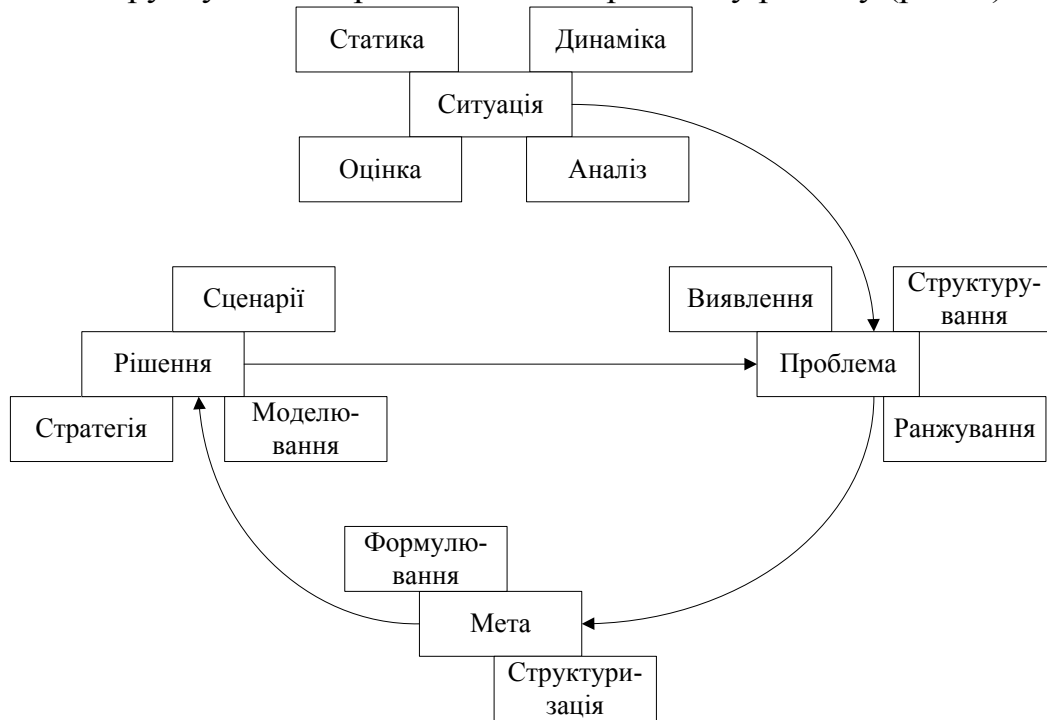

Рис. 5. Структурно-логічна модель прийняття управлінського рішення з обґрунтування стратегії сталого розвитку регіону

Аналіз стану та динаміки розвитку регіонів України і систематизація теорій регіонального розвитку дає можливість висунути наступні гіпотези:

Гіпотеза 1. При обґрунтуванні стратегії сталого розвитку регіону необхідно використовувати проблемний підхід, який передбачає такий логічний ланцюжок: ситуація → проблема → мета → рішення.

Гіпотеза 2. Сталий розвиток регіону передбачає як збалансований розвиток складових його сфер: економічної, соціальної та екологічної, так і утримання їх компонент у межах безпечних порогових значень показників, які їх оцінюють.

Гіпотеза 3. Проблеми сталого розвитку регіону визначаються виходячи з співставлення часткових показників компонент з їх безпечними пороговими значеннями.

Гіпотеза 4. Для формулювання цілей сталого розвитку регіону необхідно структурувати та ранжувати їх проблеми.

Гіпотеза 5. Цілі сталого розвитку регіону повинні визначатися його проблемами та бути структурованими.

Гіпотеза 6. Головна ціль сталого розвитку регіону визначається виходячи з сформульованої проблемної ситуації.

Гіпотеза 7. Обґрунтування стратегії сталого розвитку регіону здійснюється шляхом динамічного моделювання можливих сценаріїв досягнення поставлених цілей і вирішення відповідно наявних проблем.

У подальшому дослідженні в роботі доведено або відхилено наведені вище гіпотези.

У четвертому розділі **«Теоретичні положення з оцінки та обґрунтування сталого розвитку регіонів України»** досліджено теорію та практику оцінки сталого розвитку регіонів, запропоновано методичний підхід до оцінки сталого розвитку регіонів країни.

Проведений у роботі аналіз існуючих підходів до оцінки сталого розвитку регіонів країни показав, що для таких цілей вченими пропонується чимало різних показників, котрі включають як дані статистики, так і експертні оцінки. Однак всі вони не забезпечують широке їх використання в практиці державного управління регіонами країни.

Оцінка сталого розвитку регіонів є відправною точкою формування стратегій їх розвитку.

Методичний підхід до оцінки сталого розвитку регіонів України ґрунтується на гіпотезі про збалансований розвиток як складаючих його сфер: економічної, соціальної та екологічної, так і утримання їх компонент у межах небезпечних порогових значень показників, які їх оцінюють.

Виходячи з наведених вище гіпотез, а також наукових робіт цілого ряду вчених пропонується такий методичний підхід до оцінки сталого розвитку регіонів України (рис. 6).

У табл. 2 наведено динаміку інтегрального показника рівня сталого розвитку регіонів України в 2008 – 2012 рр.

Згідно з даними табл. 2 за значенням інтегрального показника сталого розвитку регіонів України кращими були: Харківський (2008 р.), м. Київ (2009 р.), Волинський (2010 – 2012 рр.).

Незадовільним станом сталого розвитку протягом усього періоду, що аналізувався, характеризувався Чернігівський регіон.

Рис. 6. Методичний підхід до оцінки сталого розвитку регіонів України

Таблиця 2

**Динаміка інтегральної оцінки рівня сталого розвитку регіонів України
в 2008 – 2012 рр., %**

Регіон	Рік									
	2008		2009		2010		2011		2012	
	Значення	Ранг	Значення	Ранг	Значення	Ранг	Значення	Ранг	Значення	Ранг
АР Крим	47	18	48	20	50	21	44	14	45	16
Вінницький	49	20	54	24	51	24	50	23	49	19
Волинський	32	5	25	2	18	1	14	1	15	1
Дніпропетровський	62	26	49	22	48	18	47	19	52	23
Донецький	52	23	58	26	53	25	57	25	55	25
Житомирський	46	17	42	12	48	18	43	12	50	21
Закарпатський	33	6	34	5	35	6	31	6	29	4
Запорізький	30	3	36	7	37	7	41	9	38	7
Івано-Франківський	44	15	47	19	50	21	42	10	40	10
Київський	41	13	42	12	41	10	46	17	41	11
Кіровоградський	57	25	57	25	59	26	46	17	49	19
Луганський	53	24	51	23	50	21	60	26	52	23
Львівський	38	11	35	6	41	10	48	20	41	11

Миколаївський	31	4	27	4	28	4	26	4	31	5
Одеський	37	10	43	16	40	9	42	10	36	6
Полтавський	26	2	39	9	28	4	25	3	25	3
Рівненський	45	16	42	12	42	14	44	14	38	7
Сумський	41	13	41	11	37	7	35	7	41	11
Тернопільський	47	18	42	12	46	16	49	22	56	26
Харківський	18	1	26	3	23	2	30	5	38	7
Херсонський	34	8	43	16	41	10	45	16	41	11
Хмельницький	50	21	40	10	47	17	50	23	50	21
Черкаський	33	6	48	20	41	10	48	20	45	16
Чернівецький	50	21	43	16	45	15	43	12	48	18
Чернігівський	64	27	62	27	62	27	65	27	67	27
м. Київ	35	9	22	1	23	2	24	2	20	2
м. Севастополь	39	12	38	8	49	20	38	8	41	11

Для визначення пріоритетних напрямків сталого розвитку регіону необхідно використовувати структурно-логічну модель прийняття управлінського рішення, яка наведена на рис. 5, що передбачає виявлення та діагностику проблем сталого розвитку регіону.

Проблеми сталого розвитку регіону визначаються виходячи з півставлення часткових показників компонент з їх небезпечними пороговими значеннями.

Виходячи з наведеної вище гіпотези, а також цілого ряду робіт різних вчених, пропонується наступний методичний підхід до виявлення та діагностики проблем сталого розвитку регіонів країни (рис. 7).

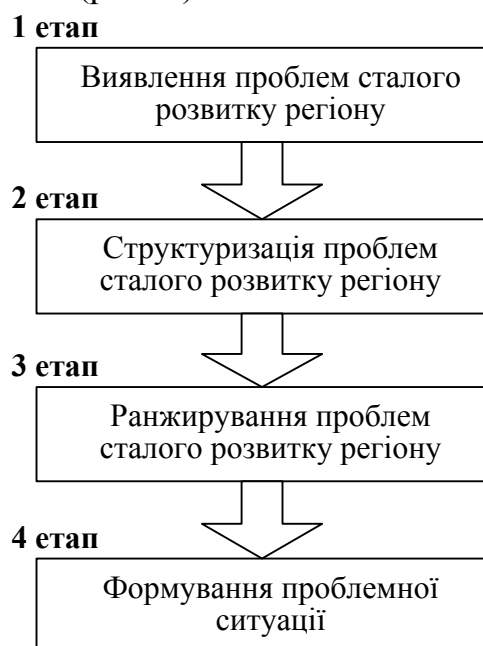

Рис. 7. Методичний підхід до виявлення та діагностування проблем сталого розвитку регіону

Виявлення проблем сталого розвитку регіонів країни здійснюється згідно гіпотези зіставлення часткових показників компонент з їх небезпечними пороговими значеннями. Так, для Харківської області найбільш проблемною сферою сталого розвитку є економічна (виявлено шість проблемних показників), у соціальній та екологічній сферах визначено по два проблемних показники.

Серед найбільш проблемних показників соціальної сфери регіону визначено наявний доход у розрахунку на одну особу, у економічній – валовий регіональний продукт у розрахунку на одну особу та частку прямих іноземних інвестицій у загальному обсязі інвестицій, в екологічній сфері – викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних та пересувних джерел забруднення.

Для формування цілей сталого розвитку регіонів України, згідно висунутої гіпотези, необхідно структурувати та ранжувати їх проблеми. Структурування проблем сталого розвитку регіонів країни здійснюється шляхом побудови когнітивних карт. Ранжування проблем сталого розвитку регіонів країни ґрунтується на побудованих когнітивних картах, що містять проблемні поля за наступними типами: кореневі, вузлові, результуючі й автономні. Наприклад, виходячи з когнітивної карти проблемного поля сталого розвитку для Харківської області (рис. 8), проблеми можна визначити таким чином:

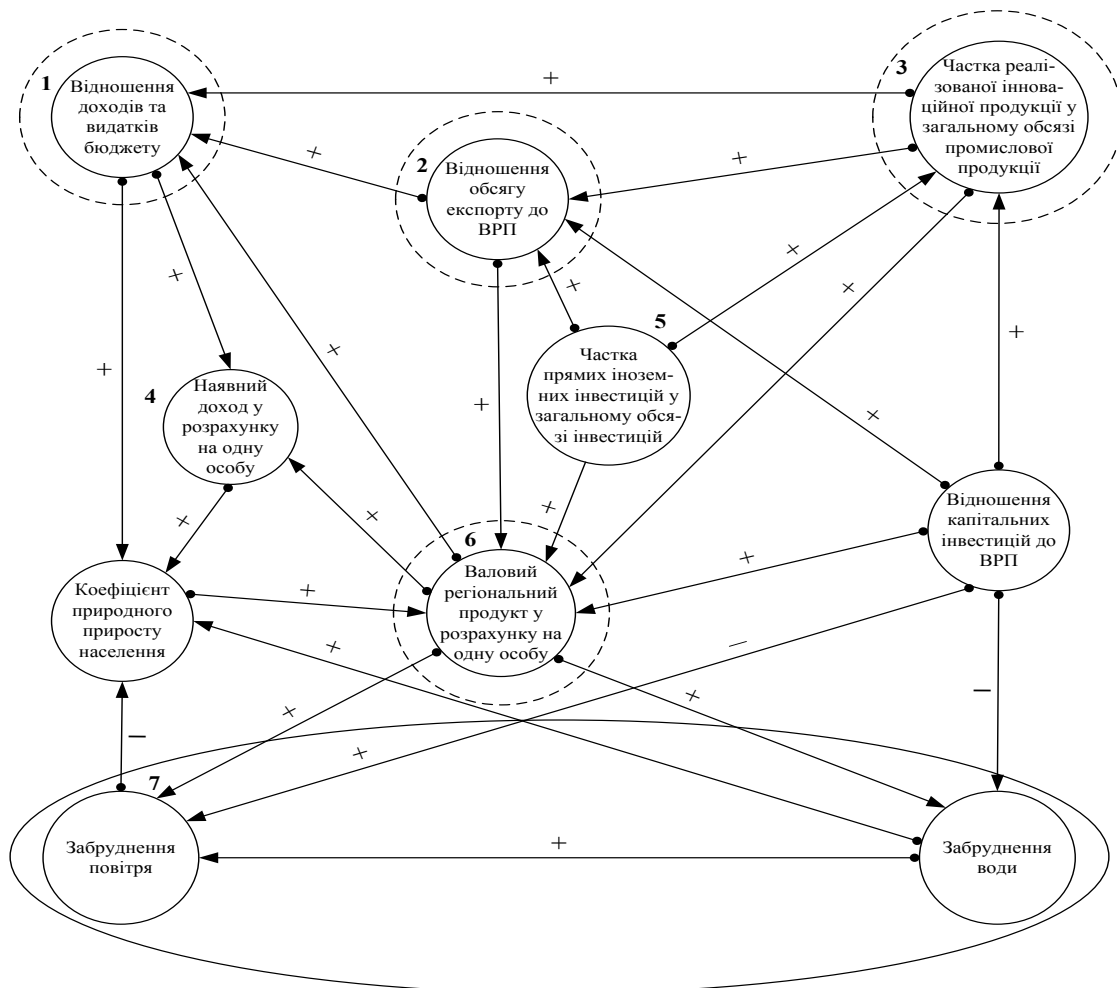

Рис. 8. Когнітивна карта проблемного поля сталого розвитку Харківської області

а) кореневі: недостатність капітальних вкладень в основний капітал та низька питома вага залучення іноземних інвестицій;

б) вузлові: низький рівень ВРП на душу населення, низький рівень відкритості економіки регіону, низький рівень інноваційної продукції в загальному обсязі промислової продукції, високий рівень дефіциту регіонального бюджету, низький рівень доходів на душу населення;

в) результуючі: зниження природного приросту населення, високий рівень забруднення атмосферного повітря та води.

Ранжування проблем сталого розвитку регіону дає можливість сформулювати в ньому проблемну ситуацію. Наприклад, для Харківської області вона виглядає наступним чином: виходячи з низького рівня вітчизняних та іноземних інвестицій в економіку регіону, її рівень зостається відносно низьким, що негативно впливає, як на бюджетні надходження, так і на доходи населення, це, в свою чергу, поряд з забрудненням повітря та води призводить до від'ємного природного приросту населення.

Головна ціль сталого розвитку регіону визначається виходячи зі сформульованої проблемної ситуації. Так, для Харківської області головною метою стратегічного розвитку є покращення демографічної ситуації.

Головна мета сталого розвитку регіону декомпозиується по ієрархічним рівням на підцілі за допомогою деревовидного графу (дерево цілей).

Визначене дерево цілей узгоджує стратегічні напрямки розвитку соціальної, економічної та екологічної сфер сталого розвитку регіону, що є підґрунтям вибору стратегічних напрямів його розвитку.

У п'ятому розділі **«Прогнозування забезпечення сталого розвитку Харківської області»** досліджено сучасні підходи до моделювання розвитку регіонів, побудовано динамічну модель сталого розвитку Харківської області і здійснено моделювання сценаріїв її розвитку до 2020 р.

Аналіз світових і вітчизняних доробок щодо моделювання соціально-економічного розвитку регіонів свідчить, що найбільш поширеною є концепція системної динаміки.

У роботі побудована імітаційна модель сталого розвитку Харківської області, яка складається з наступних блоків: економіка, населення, бюджет, екологія, інноваційна діяльність, зовнішньоекономічна діяльність. Імітаційна модель реалізована у системі імітаційного моделювання Vensim 6.1.

На рис. 9 показано структуру підмоделі «Інноваційна діяльність» в розрізі двох видів промисловості.

Для Харківської області, яка аналізується, розглянуті та змодельовані п'ять можливих сценаріїв її розвитку:

а) базовий;

б) два інвестиційні: аграрний та промисловий з перевагою машинобудування;

в) два інноваційно–інвестиційні: розвиток машинобудування та рівномірний розвиток (рис. 10).

Базовий сценарій не передбачає ніяких змін в інвестиційно-інноваційній діяльності регіону.

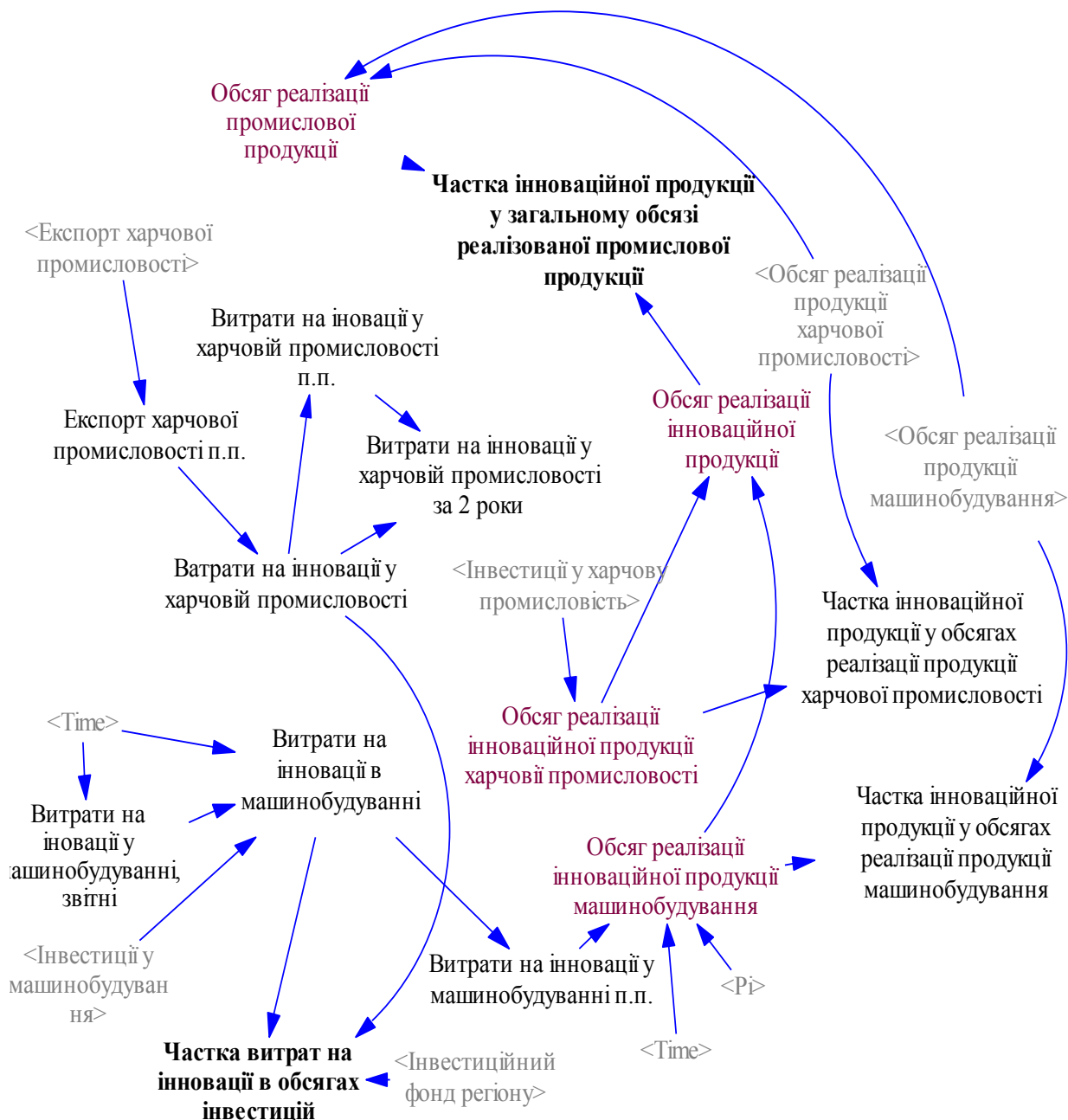

Рис. 9. Діаграми причинно-наслідкових зв'язків у підмоделі «Інноваційна діяльність» імітаційної моделі Харківської області

Група інвестиційних сценаріїв передбачає збільшення інвестицій у основний капітал за рахунок власних коштів підприємств та інших джерел фінансування.

В інвестиційно-інноваційних сценаріях передбачається разом з помірним збільшенням інвестицій у основний капітал промисловості і збільшення загальних

витрат на інновації в цілому за промисловістю, а також по окремих її галузях.

Рис. 10. Класифікація сценаріїв сталого розвитку Харківської області.

За більшості критеріїв група інноваційно–інвестиційних сценаріїв сталого розвитку Харківської області переважає групу інвестиційних сценаріїв. При цьому найкращим є інноваційно–інвестиційний сценарій розвитку машинобудування. Аграрний сценарій за усіма критеріями є найгіршим, тобто, орієнтація лише на розвиток сільського господарства не дасть суттєвого ефекту.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі запропоновано новий концептуальний підхід до вирішення актуальної проблеми формування стратегії сталого розвитку регіонів України.

Проведене у роботі дослідження дозволило отримати низку взаємопов'язаних наукових і практичних результатів різного рівня: методологічного, теоретичного та емпіричного.

На методологічному рівні в роботі одержано наступні наукові результати:

1. Вперше здійснено синтез ряду теорій і наукових шкіл, що дозволило обґрунтувати авторську концепцію формування стратегії сталого розвитку регіонів України.
2. Уточнено аналітичну схему дослідження впливу факторів на рівень розвитку

регіонів, що у подальшому дозволило запропонувати методичний підхід до оцінки їх сталого розвитку.

На теоретичному рівні в роботі одержано наступні наукові результати:

1. Вперше розроблено концепцію формування стратегій сталого розвитку регіонів країни, яка ґрунтується на цілому ряді наступних взаємопов'язаних положень: 1 – стратегія розвитку регіону визначається з використанням проблемного підходу, який передбачає наступний логічний ланцюжок: ситуація → проблема → цілі → рішення; 2 – сталий розвиток регіону передбачає як збалансований розвиток складових його сфер: економічної, соціальної та екологічної, так і утримання їх компонент у межах безпечних порогових значень показників, які їх оцінюють; 3 – проблеми сталого розвитку регіону визначаються виходячи зі співставлення часткових показників компонент з їх безпечними пороговими значеннями; 4– для формування цілей сталого розвитку регіону необхідно структурувати та ранжувати його проблеми; 5 – цілі сталого розвитку регіону повинні визначатися на основі його проблем і бути структурованими; 6 – головна мета сталого розвитку регіону визначається виходячи з сформульованої проблемної ситуації; 7 – обґрунтування можливих сценаріїв досягнення поставлених цілей і вирішення наявних проблем сталого розвитку регіону здійснюється шляхом динамічного моделювання.

2. У процесі обґрунтування положення (2) концепції вперше сформовано методологічне положення щодо оцінювання сталого розвитку регіонів країни, яке ґрунтується на гіпотезі дотримання балансу його складових компонент: економічної, соціальної й екологічної та збереженні їх елементів у межах безпечних порогових значень.

3. У процесі обґрунтування положення (3) та положення (4) концепції вперше розроблено методичні положення з виявлення та діагностики проблем сталого розвитку регіону, які побудовані на гіпотезах про наявність безпечного порогового рівня сталого розвитку та необхідності структурування та ранжування наявних проблем регіону.

4. Одержав подальший розвиток методичний підхід до побудови проблемного поля сталого розвитку регіону, який передбачає структурування виявлених проблем у когнітивну карту з наступним їх ранжуванням на типи і формуванням проблемної ситуації.

5. У процесі обґрунтування положення (5) та положення (6) концепції одержали подальший розвиток методичні положення з побудови дерева цілей, які ґрунтуються на отриманих і ранжованих проблемах та сформульованому загальному проблемному сценарії.

На емпіричному рівні у роботі одержано наступні наукові результати:

1. Регіони України суттєво різняться за своїм соціально-економічним рівнем:

обсягом НДР – в 48,8 рази, ВРП на одну особу – в 6,7 рази, рівнем безробіття – в 1,8 рази.

2. На диференціацію ВРП на одну особу в регіонах України найбільший вплив чинять:

- прогресивність структури економіки (ВРП на площу території – коефіцієнт кореляції – 0,7340);
- масштабність (чисельність населення – коефіцієнт кореляції – 0,6957 і площа території – коефіцієнт кореляції – 0,5650).

3. Регіони країн – членів ЄС також суттєво різняться за своїм соціально-економічним рівнем: ВВП на одну особу від 1,61 рази в Швеції до 4,97 разів у Великобританії; рівнем безробіття від 1,38 рази в Швеції до 4,71 рази в Італії; обсягом НДР від 3,76 рази в Італії до 12,63 рази у Франції.

4. На диференціацію ВВП на одну особу в регіонах країн – членів ЄС найбільший вплив чинить прогресивність структури економіки (ВВП на площу території – коефіцієнт кореляції – 0,5124 і обсяг НДР – коефіцієнт кореляції – 0,8722).

5. Аналіз практики розробки стратегій розвитку регіонів України за допомогою розробленого методичного підходу свідчить, що найбільш якісно вони були сформовані в Харківській, Дніпропетровській та Закарпатській областях, а найменш якісно – в АРК Крим, Рівненській і Сумській областях.

6. За рівнем сталого розвитку в Україні найкращими були: Харківська (2008 р.) і Волинська (2010-2012 рр.) області та м. Київ (2005 р.). Незадовільним станом сталого розвитку протягом усього періоду, що аналізувався, характеризувалася Чернігівська область.

7. Для Харківської області, яка досліджується, проблеми її сталого розвитку за їх типами представлені наступним чином:

а) кореневі: недостатність капітальних вкладень в основний капітал та низька питома вага залучення іноземних інвестицій;

б) вузлові: низький рівень ВРП на душу населення, низький рівень відкритості економіки регіону, низький рівень інноваційної продукції в загальному обсязі промислової продукції, високий рівень дефіциту регіонального бюджету, низький рівень доходів на душу населення;

в) результуючі: зниження природного приросту населення, високий рівень забруднення атмосферного повітря та води.

8. Для Харківської області проблемна ситуація формулюється наступним чином: із-за низького рівня вітчизняних та іноземних інвестицій в економіку регіону її рівень залишається відносно низьким, що негативно впливає, як на бюджетні надходження, так і на доходи населення, що в свою чергу поряд з забрудненням повітря та води призводить до від'ємного природного приросту населення.

9. Для Харківської області, яка аналізується, розглянуті та змодельовані п'ять можливих сценаріїв її розвитку: а) базовий; б) два інвестиційні: аграрний та

промисловий з перевагою машинобудування; в) два інноваційно-інвестиційні: розвиток машинобудування та рівномірний розвиток.

За більшістю критеріїв група інноваційно-інвестиційних сценаріїв сталого розвитку Харківської області переважає групу інвестиційних сценаріїв. При цьому, найліпшим є інноваційно-інвестиційний сценарій розвитку машинобудування. Аграрний сценарій за усіма критеріями є найгіршим, тобто, орієнтація лише на розвиток сільського господарства не дасть суттєвого ефекту.

Список опублікованих праць за темою дисертації

Монографії:

1. Омаров Ш.А. Стратегія сталого розвитку регіонів України: оцінка та прогнозування / Омаров Ш.А. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2014. – 288 с.

2. Оцінка наслідків входження України до СОТ / [Омаров Ш.А., Кизим М.О., Матюшенко І.Ю. та ін.] – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2013. – 120 с.

Особистий внесок автора: оцінено основні загрози сталого розвитку регіонів України.

3. Омаров Ш.А. Вплив асиметрії умов членства України в СОТ на її зовнішню торгівлю з країнами ЄС і Митного союзу ЄвразЕС / Омаров Ш.А., Кизим М.О., Матюшенко І.Ю., Беренда С.В., Ярошенко І.В., Козирева О.В. // Конкурентоспроможність та інновації: проблеми науки та практики. – ВД «ІНЖЕК», 2013 – 182 с. - С. 71-95.

Особистий внесок автора: визначено основні проблеми розвитку регіонів України.

4. Омаров Ш.А. Сценарное динамическое моделирование устойчивого развития региона / Омаров Ш.А., Хаустова В.Е. // Проблемы устойчивого развития социально-экономических систем. – М.: Экономика, 2012 – 556 с. - С. 128-138.

Особистий внесок автора: розроблено динамічну модель сталого розвитку регіону.

5. Омаров Ш.А. Моделирование социально-экономического развития регионов на основе системной динамики / Омаров Ш.А., Полякова О.Ю., Доровський О.В. // Соціально-економічний розвиток України та її регіонів: проблеми науки та практики. – Х.: ФОП Александрова і ВД «ІНЖЕК», 2012. – 180 с. - С. 51-62.

Особистий внесок автора: доведено доцільність системного підходу до моделювання розвитку регіонів України.

6. Моделирование устойчивого развития регионов / [Омаров Ш.А., Кизим Н.А., Полякова О.Ю., Хаустова В.Е. – Х.: ИД «ИНЖЕК», 2010. – 180 с.

Особистий внесок автора: побудовано моделі сталого розвитку регіонів України.

7. Омаров Ш.А. Проблемы та цілі розвитку України в світі глобальних проблем

світової спільноти / Омаров Ш.А., Кизим М.О., Проноза П.В. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2010. – 96 с.

Особистий внесок автора: визначено та доведено основні проблеми розвитку регіонів України.

Фахові видання, у тому числі видання України, які включені до міжнародних наукометричних баз:

8. Омаров Ш.А. Действующее законодательство в области стратегического развития Украины и ее регионов / Омаров Ш.А., Кизим Н.А. // Проблемы економіки. – 2009. - №4. – С. 3-11.

Особистий внесок автора: узагальнено діюче законодавство щодо стратегічного розвитку регіонів України.

9. Омаров Ш.А. Оценка и обоснование целей устойчивого экологического развития региона / Омаров Ш.А., Кизим Н.А. // Проблемы економіки. – 2010. – №3. – С. 34-38.

Особистий внесок автора: виконано оцінку та обґрунтовано цілі стійкого екологічного розвитку регіонів.

10. Омаров Ш.А. Анализ проблем в демографической ситуации Харьковской области и направлений их решения / Омаров Ш.А., Кизим Н.А., Доровской А.В. // Бизнес Информ. – 2010. – №12. – С. 187-193.

Особистий внесок автора: визначено основні проблеми сталого розвитку Харківської області.

11. Омаров Ш.А. Практика составления и проблемы реализации стратегии развития Украины и ее регионов / Омаров Ш.А., Кизим Н.А. // Проблемы економіки. – 2010. – №4. – С. 34-38.

Особистий внесок автора: узагальнено практику складання стратегій розвитку регіонів України.

12. Омаров Ш.А. Особенности использования сценарного подхода при формировании стратегий развития компании / Омаров Ш.А. // Проблемы економіки. – 2011. – №4. – С. 139-142.

13. Омаров Ш.А. Моделирование социально-экономического развития регионов страны на основе импульсных процессов / Омаров Ш.А., Полякова О.Ю., // Проблемы економіки. – №4. – 2012. – С. 228-231.

Особистий внесок автора: побудовано модель соціально-економічного розвитку регіонів України.

14. Омаров Ш.А. Системно-динамическое моделирование устойчивого социально-экономического развития региона / Омаров Ш.А. // Бизнес Информ. – №12. – 2012. – С. 353-360.

15. Омаров Ш.А. Возможности та угрозы від членства в СОТ для України у зовнішній торгівлі сільськогосподарськими товарами з країнами ЄС і Митного союзу

ЄвразЕС / Омаров Ш.А., Кизим М.О., Ярошенко І.В., Матюшенко І.Ю., Козирєва О.В., Маханьова Ю.В. // Моделювання регіональної економіки: Зб. наук. пр. – 2013. – №2 (22). – С. 185-204.

Особистий внесок автора: визначено основні проблеми розвитку сільського господарства.

16. Омаров Ш.А. Можливості і загрози від членства України в СОТ для машинобудування в умовах співпраці з країнами ЄС і митного союзу ЄвразЕС / Омаров Ш.А., Кизим М.О., Олійник А.Д., Матюшенко І.Ю. // Бизнес Информ. – 2014. – №2 – С. 6-25.

Особистий внесок автора: визначено та обґрунтовано основні проблеми розвитку машинобудування.

17. Омаров Ш.А. Аналіз підходів до оцінки сталого розвитку країн та регіонів / Омаров Ш.А., Белікова Н.В., Крячко Є.М. // Бизнес Информ. – 2014. – №9 – С. 8-16.

Особистий внесок автора: узагальнено теорію та практику оцінки сталого розвитку регіонів.

18. Омаров Ш.А. Оцінка сталого розвитку регіонів України / Омаров Ш.А. // Проблеми економіки. – 2014. – №3 – С. 139-150.

19. Омаров Ш.А. Теоретико-методичні засади оцінки сталого розвитку регіонів країни / Омаров Ш.А. // Моделювання регіональної економіки: Зб. наук. пр. – 2013. – №1 (21). – С. 429-443.

20. Омаров Ш.А. Проблеми формування системи нормативно-правового забезпечення розробки стратегій регіонального розвитку / Омаров Ш.А., Белікова Н.В. // Моделювання регіональної економіки: Зб. наук. пр. – 2014 – №1 (23) – С. 282-291.

Особистий внесок автора: визначено проблеми формування системи нормативно-правового забезпечення розробки стратегій регіонального розвитку.

21. Омаров Ш.А. Проблеми формування системи державної підтримки розвитку регіонів в країнах ЄС / Омаров Ш.А., Белікова Н.В. // Бизнес Информ. – 2014. – №11 – С. 43-47.

Особистий внесок автора: обґрунтовано порядок формування системи державної підтримки розвитку регіонів.

22. Омаров Ш.А. Науково-практичні аспекти впровадження Концепції сталого розвитку: зарубіжний та вітчизняний досвід / Омаров Ш.А. // Проблеми економіки. – 2014. – №4. – С. 61-67.

23. Омаров Ш.А. Сучасні підходи до імітаційного моделювання розвитку регіонів [Електронний ресурс] / Омаров Ш.А., Полякова О.Ю. // Эффективная экономика. 2014. – №12. – Режим доступу до журналу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3616>

Особистий внесок автора: побудовано імітаційну модель розвитку регіону.

24. Омаров Ш.А. Оцінка сценаріїв соціально-економічного розвитку Харківської області на основі імітаційної моделі / Омаров Ш.А. // Бизнес Информ. – 2014. – №10 –

С. 87-98.

25. Омаров Ш.А. Еволюція розробки стратегій соціально-економічного розвитку Харківської області / Омаров Ш.А. // Науковий вісник Херсонського державного університету. – Серія «Економічні науки». – 2014. – Вип. 9. – Ч. 2. – С. 72-78.

26. Омаров Ш.А. Концепція сталого розвитку у законодавстві України і країн світу та практика її впровадження / Омаров Ш.А. // Бизнес Информ. – 2014. – №12. – С.85-95.

27. Омаров Ш.А. Теоретико-методологічне підґрунтя класифікації теорій регіонального розвитку / Омаров Ш.А.// Моделювання регіональної економіки: Зб. наук. пр. – 2014. – №2 (24). – С. 282-290.

28. Омаров Ш.А. Теоретичні засади формування стратегії сталого розвитку регіонів України / Омаров Ш.А. // Вісник Чернігівського державного технологічного університету : Серія “Економічні науки” : науковий збірник / Черніг. нац. технол. ун-т. – Чернігів : Черніг. нац. технол. ун-т, 2014. – № 3(75). – С. 149-157.

29. Омаров Ш.А. Теоретичні основи та наукова розробленість проблеми регіонального розвитку / Омаров Ш.А. // Economics and management: problems of science and practice: Collection of scientific articles. Vol. 1 - Verlag SWG imex GmbH, Nurnberg, Deutschland, 2014.- p. 365-370.

Публікації в інших виданнях:

30. Омаров Ш.А. Концепция устойчивого экологического развития Харьковской области / Омаров Ш.А. // Конкурентоспроможність та інновації: проблеми науки та практики: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 11-12 листопада 2010 р. – Х.: ФОП Павленко О.Г., ВД «ІНЖЕК», 2010. – С. 70-84.

31. Омаров Ш.А. Анализ отечественного законодательства в сфере стратегического развития страны и ее регионов / Омаров Ш.А. // Соціально-економічний розвиток України та її регіонів: проблеми науки та практики: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 19-20 травня 2011 р. – Х.: ФОП Александрова К.М.; ВД «ІНЖЕК». – С. 156-159.

32. Омаров Ш.А. Сценарний підхід у стратегічному управлінні економікою регіону / Омаров Ш.А., Хаустова В.Є. // Конкурентоспроможність та інновації: проблеми науки та практики: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 22-23 листопада 2011 р. – Х.: ФОП Павленко О.Г., ВД «ІНЖЕК», 2011. – С. 203-206.

Особистий внесок автора: обґрунтовано доцільність використання сценарного підходу у стратегічному управлінні економікою регіону.

33. Омаров Ш.А. Диспропорції соціально-економічного розвитку регіонів України / Омаров Ш.А. // Проблеми та перспективи економіки та управління: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпропетровськ, грудень 2014 р.). – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2014. – С. 26-29.

34. Омаров Ш.А. Диспропорції у розвитку регіонів провідних країн ЄС /

Омаров Ш.А. // Інноваційна стратегія і тактика фінансово-економічного розвитку суб'єктів національного господарства: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, грудень 2014 р. // Буковинський державний фінансово-економічний університет. У 3-х частинах. – Чернівці: Видавничий Дім «Гельветика», 2014. – Ч. 1. – С. 135-138.

35. Омаров Ш.А. Державна підтримка розвитку регіонів в ЄС / Омаров Ш.А. // Соціально-економічні підсумки 2014 року: реалії та перспективи: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, грудень 2014 р.) / ГО «Львівська економічна фундація». У 3-х частинах. – Львів: ЛЕФ, 2014. – Ч. 1 – С. 105-108.

36. Омаров Ш.А. Методичний підхід до оцінки сталого розвитку регіонів України / Омаров Ш.А. // Прогнозування соціально-економічного розвитку національної економіки: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпропетровськ, грудень 2014 р.). – У 3-х частинах. – Дніпропетровськ: НО «Перспектива», 2014. – Ч. 2. – С. 118-122.

АНОТАЦІЯ

Омаров Ш.А. Теоретичні аспекти формування стратегії сталого розвитку регіонів України. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук зі спеціальності 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка. – Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України, Харків, 2015.

У дисертаційній роботі запропоновано новий концептуальний підхід до вирішення актуальної проблеми формування стратегії сталого розвитку регіонів України. Проведене у роботі дослідження дозволило отримати низку взаємопов'язаних наукових і практичних результатів різного рівня: методологічного, теоретичного та емпіричного.

Вперше здійснено синтез ряду теорій і наукових шкіл, що дозволило обґрунтувати авторську концепцію формування стратегії сталого розвитку регіонів України.

Уточнено аналітичну схему дослідження впливу факторів на рівень розвитку регіонів, що у подальшому дозволило запропонувати методичний підхід до оцінки їх сталого розвитку.

Вперше розроблено концепцію формування стратегій сталого розвитку регіонів країни.

У процесі обґрунтування положення концепції вперше сформовано методологічне положення щодо оцінювання сталого розвитку регіонів країни, яке ґрунтується на гіпотезі дотримання балансу його складових компонент: економічної, соціальної й екологічної та збереженні їх елементів у межах безпечних порогових значень.

Вперше розроблено методичні положення з виявлення та діагностики проблем сталого розвитку регіону, які побудовані на гіпотезах про наявність безпечного порогового рівня сталого розвитку та необхідності структурування та ранжування наявних проблем регіону.

Одержав подальший розвиток методичний підхід до побудови проблемного поля сталого розвитку регіону, який передбачає структурування виявлених проблем у когнітивну карту з наступним їх ранжуванням на типи і формуванням проблемної ситуації.

Одержали подальший розвиток методичні положення з побудови дерева цілей, які ґрунтуються на отриманих і ранжованих проблемах та сформульованому загальному проблемному сценарії.

За більшістю критеріїв група інноваційно-інвестиційних сценаріїв сталого розвитку Харківської області переважає групу інвестиційних сценаріїв. При цьому, найліпшим є інноваційно-інвестиційний сценарій розвитку машинобудування. Аграрний сценарій за усіма критеріями є найгіршим, тобто, орієнтація лише на розвиток сільського господарства не дасть суттєвого ефекту.

Ключові слова: регіон, сталий розвиток регіону, стратегія розвитку, концепція формування стратегій сталого розвитку регіонів, проблеми сталого розвитку.

АННОТАЦИЯ

Омаров Ш.А. Теоретические аспекты формирования стратегии устойчивого развития регионов Украины. - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.05 - развитие производительных сил и региональная экономика. - Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины, Харьков, 2015.

В диссертационной работе предложен новый концептуальный подход к решению актуальной проблемы формирования стратегии устойчивого развития регионов Украины. Проведенное в работе исследование позволило получить ряд взаимосвязанных научных и практических результатов различного уровня: методологического, теоретического и эмпирического.

Впервые осуществлен синтез ряда теорий и научных школ, что позволило обосновать авторскую концепцию формирования стратегии устойчивого развития для регионов Украины.

Уточнена аналитическая схема исследования влияния факторов на уровень развития регионов, что позволило в дальнейшем предложить методический подход к оценке их устойчивого развития.

Впервые разработана концепция формирования стратегий устойчивого развития регионов страны, которая основывается на целом ряде следующих взаимосвязанных положений: стратегия развития региона определяется с использованием проблемного подхода, который предусматривает следующий логическая цепочка: ситуация - проблема - цели - решения; устойчивое развитие региона предполагает как

сбалансированное развитие составляющих его сфер: экономической, социальной и экологической, так и содержание их компонент в пределах безопасных пороговых значений показателей. Проблемы устойчивого развития региона определяются исходя из сопоставления частных показателей компонент с их безопасными пороговыми значениями. Для формирования целей устойчивого развития региона необходимо структурировать и ранжировать его проблемы. Цели устойчивого развития региона должны определяться на основе его проблем и быть структурированными. Основная цель устойчивого развития региона определяется исходя из сформулированной проблемной ситуации; обоснование возможных сценариев достижения поставленных целей и решения имеющихся проблем устойчивого развития региона осуществляется путем динамического моделирования.

В процессе обоснования положения концепции впервые сформировано методологическое положение об оценке устойчивого развития регионов страны. Оно основывается на гипотезе соблюдения баланса составляющих компонент: экономической, социальной и экологической и сохранении их элементов в пределах безопасных пороговых значений.

Впервые разработаны методические положения по выявлению и диагностике проблем устойчивого развития региона, которые построены на гипотезах о наличии безопасного порогового уровня устойчивого развития и необходимости структурирования и ранжирования имеющихся проблем региона.

Получил дальнейшее развитие методический подход к построению проблемного поля устойчивого развития региона, который предусматривает структурирование выявленных проблем в когнитивную карту с последующим их ранжированием на типы и формированием проблемной ситуации.

Получили дальнейшее развитие методические положения по построению дерева целей, основанные на полученных и ранжированных проблемах, а также сформулированном общем проблемном сценарии.

Для Харьковской области, исследуемые проблемы ее устойчивого развития представлены следующим образом: корневые: недостаточность капитальных вложений в основной капитал и низкий удельный вес иностранных инвестиций; узловые: низкий уровень ВРП на душу населения, низкий уровень открытости экономики региона, низкий уровень инноваций, высокий уровень дефицита регионального бюджета, низкий уровень доходов на душу населения; результирующие: снижение естественного прироста населения, высокий уровень загрязнения атмосферного воздуха и воды. По большинству критериев группа инновационно-инвестиционных сценариев устойчивого развития Харьковской области преобладает в группе инвестиционных сценариев. При этом, лучшим является инновационно-инвестиционный сценарий развития машиностроения. Аграрный сценарий по всем критериям является худшим, то есть, ориентация только на развитие сельского хозяйства не даст существенного эффекта.

Ключевые слова: регион, устойчивое развитие региона, стратегия развития, концепция формирования стратегий устойчивого развития регионов, проблемы устойчивого развития.

SYMMARY

Omarov Sh.A. Theoretical aspects of forming a strategy for sustainable development of the Ukrainian regions. - Manuscript.

The dissertation is intended on competition of a scientific degree of the doctor of economic sciences, specialty 08.00.05 - the development of productive forces and regional economy. - Research Centre of Industrial Problems of NAS of Ukraine, Kharkiv, 2015.

In the thesis a new conceptual approach to solving the actual problem of forming a strategy for sustainable development of the regions of Ukraine was propose. A study was allowed us to obtain a number of interrelated scientific and practical results at different levels: methodological, theoretical and empirical.

For the first time the synthesis of a number of theories and research schools were grounded on the concept of the author's strategy for sustainable development of the regions in Ukraine.

Specified analytical framework study the influence of factors on the level of regions that subsequently allowed a methodical approach to the assessment of sustainable development.

The concept of sustainable development strategies was developed over the country.

During the study of the concept the first established methodological provisions for evaluating sustainable development of regions was based on the hypothesis of the balance of its constituent components: economic, social and environmental elements and keeping them within safe thresholds.

First methodical provision for the detection and diagnosis of sustainable development in the region, which were based on the hypotheses about the availability of safe threshold level of sustainable development and the need for structuring and rating of existing problems in the region.

It was received the further development methodical approach to the construction of the problem field of sustainable development of the region, which involves structuring the problems identified in the cognitive map of their ranking, followed by the types and the formation of a problematic situation.

Further elaborated methodical provision of construction, which wood purposes, are based on received and ranked issues and sets out the general problematic scenarios.

The group innovation and investment scenarios by the most criteria for sustainable development of the Kharkiv's region dominated were grouped of investment scenarios. Thus, the best is innovative investment scenario of engineering. Agricultural scenario for all criteria is the worst, that is, if the focus must be only on agricultural development, it will be no significantly effect.

Keywords: region, sustainable regional development, strategy development, the concept is formation of strategies for sustainable regional development, sustainable development problems.

Підписано до друку 20.02.2015 Формат 60×90/16.
Папір офсетний. Обсяг 1,7 ум.-друк. арк. Друк різнограф
Наклад 100 прим. Зам. № 28

Надруковано у центрі оперативної поліграфії ТОВ «Рейтинг»
61003, Україна, м. Харків, пров. Соляниківський, 4,
т. 8 (057), 771-00-92, 771-00-96